

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ У МОВЛЕННЄВО-ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу
РО1-М21 групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Арич Наталія Дмитрівна

Керівник :
Мартіна О.В., кандидат філологічних
наук, доцент кафедри теорії та
методик початкової освіти

Рецензент :
Гордійчук М.С.,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТВОРЧИХ РОЗПОВІДЕЙ.....	6
1.1. Проблема розвитку зв'язного мовлення.....	6
1.1.1. Лінгвістичний аспект розвитку зв'язного мовлення.....	6
1.2. Психологічний аспект розвитку зв'язного мовлення.....	11
1.3. Творчі розповіді дітей, їх характеристика.....	22
1.3.2. Творчість як педагогічна категорія.....	22
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МОВЛЕННЕВОГО САМОВИРАЖЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ІГРОВИХ КАЗКОВИХ СИТУАЦІЯХ.....	35
2.1. Теоретичні позиції організації експериментального дослідження.....	35
2.2. Порівняльна характеристика сформованості рівнів розвитку творчого мовленнєвого самовираження молодших школярів в ігрових казкових ситуаціях.....	46
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається концептуальними положеннями Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті щодо мовної освіти громадян, реалізація яких повинна забезпечити вільне володіння українською мовою, з властивими їй національно-культурними і світоглядними пріоритетами особистості. Суспільству наразі вкрай потрібні особистості, які творчо мислять. Тому розвиток освіченої, творчої особистості є одним з першочергових задач модернізації освіти в Україні. Ідея самоцінності, унікальності особистості, необхідності формування її творчого потенціалу дістала відображення і в таких нормативних актах нашої країни, як у Законі про початкову освіту та Базовому компоненті початкової освіти.

У межах лінгвістичного методу вчені визначають творчу природу комунікативної діяльності, розглядають зв'язне висловлювання (текст) як її продукт з власною внутрішньою структурою і категоріальними визначеннями (Л.А.Булаховський, І.Р.Гальперін).

Традиція вивчення проблеми формування словесної творчості молодших школярів пов'язана з розглядом її як одного з видів зв'язного висловлювання в умовах навчання української мови. Учені доводять, що в дітей до молодшого шкільного віку формується свідоме художньо-естетичне сприймання художніх творів, яке виявляється в розумінні змісту та ідеї твору, здатності виокремлювати й усвідомлювати його мовні засоби виразності, хоча процес складання власної творчої розповіді для більшості учнів початкових класів становить ще певні труднощі. Результати педагогічних спостережень засвідчили наявність протиріччя щодо необхідності формування креативних якостей зв'язних висловлювань дшколаярів у зв'язку з підготовкою її до навчання в школі і нерозробленістю проблеми формування творчого мовленнєвого самовираження молодших школярів. Це й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження „Розвиток

зв'язного мовлення учнів початкових класів у мовленнєво-ігровій діяльності”.

Мета дослідження: визначити і науково обґрунтувати педагогічні умови та розробити методика розвитку зв'язного мовлення учнів початкових класів у мовленнєво-ігровій діяльності.

Завдання дослідження:

1. Визначити і науково обґрунтувати поняття “творче мовленнєве самовираження”.
2. Уточнити поняття “художньо-мовленнєва діяльність”, “мовленнєво-творча діяльність”, “ігрові казкові ситуації”, “креативне мовлення”.
3. Виявити критерії, показники і рівні розвитку творчого мовленнєвого самовираження дітей молодшого шкільного віку в ігрових ситуаціях.
4. Визначити педагогічні умови ефективного формування творчого мовленнєвого самовираження молодших школярів в ігрових ситуаціях.
5. Розробити й апробувати лінгводидактичну модель розвитку творчого комунікативного самовираження молодших школярів в ігрових ситуаціях.

Об'єкт дослідження – мовленнєво-творча діяльність дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – процес розвитку творчого мовленнєвого самовираження молодших школярів в ігрових ситуаціях.

Гіпотеза дослідження: розвиток творчого мовленнєвого самовираження дітей молодшого шкільного віку буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: занурення школярів у світ казки; максимальна мовленнєва активність учнів початкових класів у роботі з казкою; наявність позитивних емоційних стимулів у складанні цікавих розповідей; створення ситуацій успіху в мовленнєво-ігровій діяльності молодших школярів; стимулювання творчого комунікативного самовираження і креативної ініціативи учнів в ігрових ситуаціях.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз і узагальнення наукової та методичної літератури з питання розвитку творчої мовленнєвої діяльності

молодших школярів; діагностичне обстеження особливостей креативного самовираження дітей; спостереження за діяльністю учителів початкових класів і дітей під час експериментальної роботи; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) з формування творчого мовленнєвого самовираження дітей молодшого шкільного віку; статистичні – якісний і кількісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Практичне застосування. Матеріали дипломної роботи можуть бути використаними у шкільній практиці викладання української мови.

Апробація роботи. Результати дослідження повідомлялися на засіданні кафедри, на науково-практичній студентській конференції університету, частково впроваджувалися під час проходження педагогічної практики.

Матеріали роботи доповідалися на науково-практичних студентських звітних конференціях, заслуховувалися на засіданні кафедри.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Експериментальне дослідження показує, що саме інтеграція словесної творчості з різними видами діяльності дитини (грою, спілкуванням з природою, музикою, малюванням) дає можливість організувати оволодіння граматичними уміннями і правописними навичками через розв'язання мовленнєвих завдань, глибоко індивідуалізованого пізнання.

ВИСНОВКИ

Дослідження було спрямоване на розвиток зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності; в науковому дослідженні подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробці й теоретичному обґрунтуванні експериментальної методики розвитку зв'язного мовлення молодших школярів.

У дослідженні представлено принципово новий концептуально-методичний підхід до проблеми розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку, що зумовлюється спеціальною організацією освітньо-мовленнєвого процесу, який поєднує в собі такі чинники: мовленнєвий (розвиток діалогічного і монологічного мовлення), театральньо-ігровий (вербальні ігри), виразно-емоційний (ігрові мовленнєві вправи, ігрові мовленнєві ситуації), характеризується максимальною мовленнєвою активністю школярів в мовленнєво-ігровій діяльності та особистісно-орієнтованій взаємодії її учасників.

Методологічними засадами експериментального дослідження виступив категоріально-аспектний аналіз розвитку мовлення та мовленнєво-ігрової діяльності з таких позицій: філософії, що дозволив з'ясувати сутнісний бік феноменів „зв'язне мовлення” і „мовленнєво-ігрова діяльність”, їх атрибутивні параметри на основі зіставлення з однопорядковими категоріями (діяльність, розвиток, гра, мова, мовлення); системного підходу, що дозволив вивчити структуру і функції цілісних лінгводидактичних категорій (мова, мовлення, спілкування, мовленнєва, ігрова, навчальна, мовленнєво-ігрова діяльність), визначити системні якості і характер взаємозв'язків між ними; комунікативно-діяльнісного підходу, який зумовив суб'єктивно-перетворювальне ставлення до мовленнєвого освітнього простору, дозволив здійснити послідовно взаємопов'язані переходи до „оновлених” умов і способів спілкування дітей, процедурне забезпечення розвитку зв'язного

мовлення в ігровій мовленнєвій діяльності; культурологічного підходу, що забезпечив взаємозв'язок мови, мовлення, культури, етносу і гри у проектуванні технологій розвитку зв'язного мовлення дітей у мовленнєво-ігровій діяльності (народознавчий і етнокультурний навчальний матеріал, народні ігри і т.ін.); теоретичний концепт дозволив здійснити психологічний аналіз сутності теорій мовленнєвої та ігрової діяльності як розвивального середовища, що стимулює розвиток зв'язного мовлення дітей на етапі початкового навчання.

На етапі початкового навчання мовленнєво-ігрова діяльність виступила домінантною в пошуках ефективних шляхів і визначенні механізмів розвитку зв'язного мовлення дітей.

Науково обґрунтовано й апробовано функціональну модель розвитку зв'язного мовлення молодших школярів в мовленнєво-ігровій діяльності, що поєднує в собі інтеракцію різних видів діяльності: мовленнєвої, навчально-мовленнєвої, комунікативної, ігрової та мовленнєво-ігрової.

Доведено, що розвиток зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності забезпечується спеціальною організацією мовленнєво-ігрової діяльності, що ґрунтується на особистісно-орієнтованій моделі взаємодії її учасників (учителів і учнів); системі мовленнєвих технологій, спрямованих на перехід дитини від репродуктивних до креативних мовленнєво-ігрових дій; функціональному характері мовленнєво-ігрової діяльності.

Феномен «зв'язне мовлення» молодших школярів ми розглядаємо насамперед як усне мовлення – процес і результат мовленнєвої діяльності, продуктом якого є усне висловлювання, усний текст.

Зв'язне мовлення – це мовлення, яке відображає у мовному плані всі суттєві зв'язки свого предметного змісту; послідовний виклад фактів, що існують у різних зв'язках; побудова висловлювання як логічного викладу головної думки, послідовного чи паралельного розгортання її у підтемах;

відрізок мовлення, якому притаманні значна протяжність і розчленованість на більш чи менш завершені самостійні частини.

Залежно від характеру і змісту спілкування, комунікативних особливостей тих, хто спілкується, розрізняють діалогічне і монологічне мовлення.

Під *діалогічним мовленням* ми розуміємо ситуативно-композиційну форму мовлення, коли мовець і слухач перебувають у безпосередньому словесному контакті, а комунікативний процес становить активну мовленнєву взаємодію: висловлювання (репліки) одного з них, при цьому мовець і слухач увесь час міняються ролями. Це мовлення у формі бесіди, запитань і відповідей, в якій бере участь не менше двох осіб.

Монологічне мовлення розглядається нами як відносно розгорнутий вид мовлення однієї особи, яке не розраховане на безпосередню словесну реакцію слухача й адресується або самому собі, або іншим особам. Це активний і довільний вид мовлення, для здійснення якого мовець повинен мати тему і на її основі побудувати своє висловлювання або послідовні висловлювання.

У дослідженні вперше досліджено у взаємозв'язку розвиток діалогічного (різні типи діалогу) і монологічного (різні типи монологу) мовлення дітей молодшого шкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності. Розвиток зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку розглядається нами як поєднання організованого навчання мови на мовленнєвих заняттях та іграх-заняттях і опосередкованих мовленнєвих впливів на дітей в повсякденному житті в ігровій діяльності дітей.

Під *мовленнєво-ігровою діяльністю* дітей будемо розуміти двокомпонентне утворення, в основі якого лежить розвиток мовлення молодших засобами гри. У мовленнєво-ігровій діяльності виокремлено й охарактеризовано такі аспекти, як психологічний, лінгвістичний, лінгводидактичний і естетичний, а також визначено якісні характеристики

мовленнєво-ігрової діяльності: доступність, довільність, варіативність, виразність, емоційність, логічність, доречність.

Визначено поняття „мовленнєво-ігрова компетенція”, яку ми розуміємо, як комплексну характеристику особливості дитини, полікомпонентне утворення, чинниками якого виступають діалогічна, монологічна, когнітивно-мовленнєва, виразно-емоційна, оцінно-поетична, театральна-ігрова та ігрова компетенції.

У дослідженні визначено, класифіковано й охарактеризовано словесні і вербальні (репродуктивні і творчі) ігри. Змістом *словесної гри* виступає мовленнєве повідомлення, засобом реалізації ігрової дії та ігрового задуму є слово, а результатом гри – породження нового висловлювання – тексту. У словесних іграх вирішуються завдання на виховання звукової культури мовлення, формування його граматичної правильності, збагачення, уточнення і активізацію словника, розвиток зв'язного мовлення, комунікативної спрямованості мовлення, міжособистісного спілкування.

Під *вербальними іграми* ми розуміємо ігри, змістом яких є безпосередньо зв'язне мовлення (діалогічне чи монологічне), мовленнєві висловлювання різного типу (опис, розповідь, міркування, пояснення), які побудовані за змістом художніх текстів.

До репродуктивно вербальних ігор було віднесено ігри-драматизації, ігри за змістом художніх творів, ігри-інсценізації, а також ігрові мовленнєві ситуації. До творчих вербальних ігор належать сюжетно-рольові ігри за змістом художніх творів, театралізовані, режисерські, ігри-небувальщини.

Під *мовленнєвою ігровою вправою* розуміємо спеціальні ігрові дії, спрямовані на розвиток і вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок. *Ігрову мовленнєву ситуацію* визначаємо, як штучно змодельовані обставини (дитиною чи дорослим) за змістом художніх текстів (оповідань, віршів, казок) або з епізодів життя дитини та створені для цього умови їх реалізації (ролі, дієві особи, позитивні мовленнєві стимули, атрибути, знайомий текст),

що стимулюють і активізують мовленнєве спілкування дітей, сприяють розвитку діалогічного і монологічного мовлення.

Вивчення стану розвитку зв'язного мовлення молодших школярів в мовленнєво-ігровій діяльності засвідчило, що більшість педагогів розуміють сутність і зміст мовленнєво-ігрової діяльності дітей, усвідомлюють її важливість для розвитку мовлення дітей, водночас вони не змогли назвати конкретних ігор, спрямованих на розвиток діалогічного й монологічного мовлення дітей; у навчально-виховних планах відсутні словесні й вербальні ігри, які б передбачали розвиток зв'язного мовлення дітей.

У дослідженні було визначено показники (діалогічна, монологічна та ігрова компетенції) та критерії розвитку зв'язного мовлення дітей в мовленнєво-ігровій діяльності. Критеріями діалогічної компетенції виступили: кількість діалогічних едностей, вміння будувати діалог, трилог, полілог, функціональні типи діалогу, виразні засоби мовлення; критеріями монологічної компетенції було обрано: вміння будувати різні типи розповідей, кількість речень у тексті розповіді, типи речень (прості, поширені, складні), наявність образних виразів у тексті розповіді; критеріями ігрової компетенції стали: вміння дітей пояснити гру, самостійність та ініціативність в організації ігор, розгортанні дітьми ігрового задуму, сюжету гри, творче відображення реальних і казкових ситуацій, вживання дітьми мовленнєвого етикету під час спілкування у грі (формування мовленнєвого етикету у грі). Відповідно до визначених критеріїв і показників було дібрано експериментальні завдання і виявлено шаблі розвитку ігрової, діалогічної і монологічної компетенцій дітей старшого дошкільного віку а також рівнів розвитку зв'язного мовлення в мовленнєво-ігровій діяльності: високий, достатній, середній і низький.

Принципами організації експериментального дослідження були: взаємозв'язок свідомості і діяльності молодших школярів у процесі формування зв'язного мовлення; домінуюча роль ігрової діяльності;

емоційна насиченість занять; багатоступеневий підхід як методичний принцип навчання.

Стрижнем експериментальної методики є функціональна модель розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності, яка обіймала три етапи: мовленнєво-стимулювальний, продуктивно-діяльнісний і креативний, на кожному з них послідовно вводилися в мовлення дітей різні типи діалогу і монологу; на мовленнєвих заняттях, іграх-заняттях та у процесі вербальних ігор вчили дітей будувати такі типи діалогу, як розпитування, домовленість, обговорення, обмін враженнями і монологу: опис, розповідь, міркування, пояснення, спонукали дітей вживати різні типи висловлювань в активній мовленнєво-ігровій діяльності. На завершальному – креативному етапі створювалися необхідні умови для самостійної творчої мовленнєво-ігрової діяльності (ігрові мовленнєві ситуації, вербальні ігри), що стимулювали дітей до побудови різних типів діалогу і монологу, їм пропонувалось організувати гру, пояснити її, продовжити розпочату гру, змінити її сюжет чи дієвих осіб, виявити свої творчі здібності.

Під час дослідження було реалізовано такі педагогічні умови: взаємозв'язок (інтерація) навчально-мовленнєвої, мовленнєвої, комунікативної та провідної – ігрової діяльності дітей молодшого шкільного віку; формування мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для побудови зв'язних висловлювань; єдність сформованості діамонологічної та ігрової компетенцій щодо розвитку зв'язного мовлення дітей в мовленнєво-ігровій діяльності; максимальне занурення дітей в мовленнєво-ігрову діяльність; система вербальних ігор, мовленнєвих ігрових вправ і ситуацій, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення дітей. Ефективність проведеного дослідження було з'ясовано у процесі контрольного етапу експерименту.

Порівняльний аналіз рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей в мовленнєво-ігровій діяльності в дітей експериментального і контрольного класів засвідчив позитивний вплив запропонованої методики розвитку

зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності. Було з'ясовано, що більшість дітей експериментального класу досягли високого (22%) і достатнього (52%) рівнів розвитку зв'язного мовлення в мовленнєво-ігровій діяльності. У дітей контрольного класу відбулися незначні зміни впродовж року. Так, показники високого рівня залишилися без змін (6%), а на достатньому рівні збільшилась кількість до 18%. Як і на констатувальному етапі половина дітей (54%) залишилися на середньому рівні.

Аналіз результатів експериментальної роботи дав змогу виявити закономірності розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності:

- ефективність розвитку зв'язного мовлення дітей зумовлюється інтеракцією, взаємозв'язком мовленнєвої, навчально-мовленнєвої, комунікативної та ігрової діяльності дітей;

- розвиток зв'язного мовлення дітей в мовленнєво-ігровій діяльності залежить від сформованості у них діалогічної, монологічної та ігрової компетенцій;

- активізація діалогічного мовлення залежить від обізнаності дітей молодшого шкільного віку з різними типами і формами діалогу та педагогічним стимулюванням їх в ігровій діяльності;

- питома вага використання монологічних висловлювань дітей в ігровій діяльності зумовлюється рівнем розвитку в них умінь і навичок будувати різні форми монологу (опис, розповідь, розмірковування, пояснення);

- найсприятливішим мовленнєво-ігровим середовищем виявилось таке, розливальний потенціал якого був спрямований на розвиток ініціативності, самостійності і творчості дітей як у складанні ігрових сюжетів, задумів, організації ігрової діяльності, так і у виборі мовленнєвого супроводу (діалогічне, монологічне мовлення, мовні, немовні засоби виразності) обраної гри;

– прояви ініціативності, креативності самостійності щодо організації ігрової діяльності залежать від обізнаності дітей з текстами художніх творів (казок, оповідань, пісень і т. ін.) і рівнем розвитку зв'язного мовлення;

– прослідковується також залежність розвитку зв'язного мовлення в мовленнєво-ігровій діяльності від занурення дітей в комунікативно-ігрові, наближені до життєвих, ситуації.

У дослідженні було виявлено, що розвиток зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності відбувається за певними стадіями, а саме: ознайомлення дітей з текстами художніх творів (казки, оповідання, малі жанри фольклору), зміст яких стимулював би дітей до організації ігрової діяльності; послідовне введення в мовлення дітей різних типів (запитання, відповідь, розпитування, домовленість, обговорення, обмін враженнями) і форм діалогу (діалог, трилог, полілог) та монологу (опис, розповідь, розмірковування, пояснення); занурення дітей в мовленнєво-ігрову діяльність (ігрові мовленнєві вправи, словесні і вербальні ігри, мовленнєві комунікативно-ігрові ситуації, сюжетно-рольові ігри тощо); педагогічне стимулювання ініціативної, креативної, самостійної мовленнєво-ігрової діяльності дітей.

Результати експерименту дають підставу вважати, що робочу гіпотезу підтверджено, мети досягнуто, оскільки процес розвитку зв'язного мовлення дітей в мовленнєво-ігровій діяльності став ефективним завдяки особливій організації освітньо-мовленнєвого простору, в якому взаємодіяли різні види діяльності (мовленнєва, навчальна, комунікативна, ігрова), а домінантною виступила мовленнєво-ігрова діяльність, де ігрова як провідний вид діяльності молодших школярів виступала позитивно-емоційним стимулом мовленнєвого розвитку дітей. Виконане дослідження не претендує на остаточне розв'язання означеної проблеми.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні впливу мовленнєво-ігрової діяльності на формування граматичної правильності та звукової культури мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова О. І. Розвиток креативного мовлення молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2001. 20 с.
2. Артемова О. Психолінгвістичний аспект дослідження мовленнєвої діяльності і мовленнєвого спілкування. *Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів* : [зб. наук. пр.]. Рівне, 2006. С. 45–49.
3. Бадер В. І. Взаємозв'язок у розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2004. 36 с.
4. Бублій О. А. Розвиток творчих здібностей учнів. *Нива знань*. 2005. № 3. С. 30–32.
5. Варзацька Л. О. Рідна мова й мовлення. Розвивальне навчання : монографія. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2004. 310 с.
6. Васильківська Н. А. Методика роботи над засобами зв'язності тексту в початкових класах. Тернопіль : ТНПУ, 2011. 204 с.
7. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
8. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі. Київ : Освіта, 2006. 268 с.
9. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 11–14.
10. Вашуленко М. С., Васильківська Н. А., Дубовик С. Г. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. ЗЗСО : у 2 ч. Ч. 1. Київ : Освіта, 2020. 160 с.
11. Вашуленко М. С., Васильківська Н. А., Дубовик С. Г. Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. ЗЗСО : у 2 ч. Ч. 1. Київ : Освіта, 2021. 171 с.

12. Выготский Л. С. Собрание починений : в 6 т. Москва : Педагогика, 1984. Т. 4 : Детская психология. 431 с.
13. Гац Н. А. Ознайомлення молодших школярів із засобами зв'язності тексту : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Горлиця, 1995. 48 с.
14. Греб М. М. Теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2017. 45 с.
15. Груба Т. Л. Збагачення мовлення учнів 5–6 класів синонімічними формами на міжпредметній основі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1998. 24 с.
16. Гудзик І. П. Українське слово : дидактичні матеріали з розвитку мовлення. Київ : Освіта, 1996. 141 с.
17. Державний стандарт початкової освіти. *Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти. 1–2 класи.* Київ : ОСВІТА-ЦЕНТР, 2018. № 7. С. 92–121.
18. Дідківська Л. П. Словотвір, синонімія, стилістика. Київ : Наукова думка, 1982. 170 с.
19. Дороз В. Ф. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української лексики у 5–6 класах шкіл з російською мовою навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 21 с.
20. Дудик П. С. Стилiстика української мови : навч. посiб. Київ : Академiя, 2005. 368 с.
21. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Київ : Вища школа, 1972. 402 с.
22. Загальна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. Київ : А.П.Н., 2002. 461 с.
23. Зінченко В. І. Використання інтерактивних форм і методів навчання в ході реалізації навчальних програм в початкових класах. *Початкове навчання та виховання.* 2006. № 19–21. С. 35–37.

24. Каніщенко А. П. Збагачення активного словника молодших школярів. *Початкова школа*. 1988. № 7. С. 21–24.
25. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.
26. Карпалюк В. С., Каньоса П. С., Третяк Н. В. Українська мова. Лексикологія. Фразеологія. Словотвір. Кам'янець-Подільський, 2006. 239 с.
27. Коваль Г. П. Методика викладання української мови. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 133 с.
28. Кондратюк О. Інноваційні технології в початковій школі. Київ : Шк. Світ, 2008. 250 с.
29. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років. Проект. URL: <http://education-ua.org/ru/draft-regulations/319-proekt-kontseptsiya-rozvitku-osviti-ukrajini-na-period-2015-2025-rokiv> (дата звернення: 18.11.2021).
30. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: <http://osvita-yu.mk.ua/reformuvannia-osvity/1773-kontseptsiiia-rozvytku-osvity-ukrainy-na-period-2015-2025-rokiv>. (дата звернення: 18.11.2021).
31. Короткий словник синонімів української мови / уклад. П. М. Деркач. Львів, Краків, Париж : Просвіта. 1993. 210 с.
32. Коршун Т. В. Відбір лексики для початкового етапу засвоєння української мови (на матеріалі шкіл з російською мовою викладання) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1995. 25 с.
33. Котик Т. М. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студентів дистанційної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2015. 295 с.
34. Кузнецова Н. І. Робота з синонімами в 4 класі. *Укр. мова в школі*. 1981. № 12. С. 45–49.
35. Львов М. Р. Методика розвитку речі младших школьників : пособие для учителя. Москва : Просвещение, 1985. 176 с.

36. Марченко Л. М. Робота з лексичними синонімами на уроках української мови. Київ : Рад. школа, 1981. 136 с.
37. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
38. Машина З. Формування комунікативної компетентності учнів. *Початкова школа*. 2017. № 9. 15–18.
39. Мельничайко В. Я. Елементи лінгвістичного аналізу художнього тексту на уроках мови. *Дивослово*. 1998. № 2. С. 15–18.
40. Методика викладання української мови : навч. посіб. / за ред. С. І. Дорошенка. Київ : Вища школа. 1992. 398 с.
41. Миропольская Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. Київ : Парламентське видавництво. 2002. 87 с.
42. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. *Освіта України*. 2002. № 33. С. 4–6.
43. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Київ : Освіта, 2013. 392 с.
44. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі. Тернопіль : Астон, 2005. 352 с.
45. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : Плеяди, 2017. 206 с.
46. Передрій Г. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови. *Дивослово*. 2005. № 1. С. 7–14.
47. Підласий І. П. Як підготувати ефективний урок : книга для вчителя. Київ : Рад. шк., 2002. 204 с.
48. Полевїкова О. Використання творчих вправ як засобу мотиваційного забезпечення процесу навчання рідної мови. *Початкова школа*. 2004. № 3. С. 15–18.
49. Пономарів О. Д., Різун В. В., Шевченко Л. Ю. Сучасна українська мова. Київ : Либїдь, 2008. 488 с.

50. Пономарьова К. І. Збагачення словникового запасу молодших школярів синонімами як засіб увиразнення мовлення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2002. 20 с.

51. Пономарьова К. І. Система лексичних вправ як засіб формування комунікативних умінь молодших школярів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2003. Вип. 26. С. 36–39.

52. Попова Л. Б. Методика формування лексических понять у учасихся начальних классов (На матеріалі українського языка) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1990. 24 с.

53. Програма для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. Київ, 2016. 224 с.

54. Програма з української мови. Система розвивального навчання Ельконіна-Давидова. 1–4 класи. Харків : Незалежний науково-методичний центр, 2012. 32 с.

55. Російчук Т. А. Образні компоненти в структурі становлення писемного мовлення дітей : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004. 17 с.

56. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ : Магістр – S, 1997. 256 с.

57. Симониченко Т. А. Використання інноваційних технологій у роботі з молодшими школярами. *Рідна школа*. 2013. № 3. С. 77–78.

58. Система контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи : методичні рекомендації. *Початкова школа*. 2001. № 10. С. 11–69.

59. Сіранчук Н. М. Основні принципи формування лексичної компетентності молодшого школяра. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв, 2016. Вип. 2 (51). С. 100–112.

60. Сіранчук Н. М. Розвиток образного мовлення молодших школярів у процесі навчання української мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2008. 20 с.
61. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
62. Словник синонімів / уклад. Н. О. Будна, З. Л. Головка. Тернопіль : Богдан. 2007. 72 с.
63. Старагіна І. П., Чеснокова О. А. Особливості мовленнєвого розвитку дитини в системі розвивального навчання. *Початкова школа*. 2002. № 3. С. 51–53.
64. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. 670 с.
65. Сучасна українська літературна мова / за заг. ред. І. К. Білодіда ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Київ : Наукова думка, 1973. Кн. 4 : Лексика і фразеологія. 439 с.
66. Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко та ін. ; за ред. А. П. Грищенка. 3-тє вид. допов. Київ : Вища шк., 2002. 439 с.
67. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6 т. Москва : Педагогика, 1990. Т. 5. 528 с.
68. Хорошковська О. Н. Розвиток мовлення молодших школярів : посібник для вчителів. Київ : Рад. шк., 1985. 96 с.
69. Хорошковська О. Н. Лінгводидактична система початкового навчання української мови у школах з російською мовою викладання. Київ, 2000. 306 с.